

A MÉLYKÚTI AVARKORI TEMETŐ EMBERTANI LELETEINEK VIZSGÁLATA

Írta: MARCSIK ANTÓNIA

(József Attila Tudományegyetem Embertani Intézete, Szeged)

Bevezetés

A Duna—Tisza közének déli részén található Mélykút-sáncdűlői temető ásatása 1959-ben kezdődött. Ekkor 7 sírt tártak fel, melyeket *Kőhegyi Mihály*, a bajai Türr István Múzeum régésze késő szarmata-hun korinak határozott meg. A legjelentősebb régészeti melléklet egy halpikkelydíszítésű aranylemez, amely közvetlenül a Szeged-nagyszéksősi hun fejedelmi lelettel rokon (KŐHEGYI 1960).

Az ásatás 1968-ban folytatódott, ennek eredményeképpen 47 sírt sikerült megmenteni. Ezeknek a síroknak egy igen kis része szarmata leletanyagot tartalmazott, nagy részüknél kora avar mellékletek kerültek elő. KŐHEGYI a szarmata sírokat IV—V. századnak, az avar sírokat pedig VII. századnak határozta meg. A késő szarmata-hun kori temető a terület északi részén, míg a kora avar leleteket adó sírok a déli részen találhatók (KŐHEGYI 1969). A temető feltártsága 100%-ra tehető.

A temetkezések relatív időrendiségére vonatkozó vizsgálatokat a csontok dekompozíciós hányadosa alapján *Lengyel Imre* végezte el. A vizsgálat szerint a temetőben a régészeti mellékletek alapján valóban késő szarmatának meghatározott sírok mellett korban egyidős, kora avar leletanyagú sírok is vannak. Ez utóbbiak a temető északi részén elhelyezkedő szarmata sírok közelében találhatók. Ezek a sírok és hozzájuk viszonyítva a legkésőbbben eltemetett kora avarok között 80 ± 20 év különbség van.*

Mind az 1959-es, mind az 1968-as ásatás csontvázanyagát a JATE Embertani Intézete őrzi. Feldolgozásra összesen 48 sír embertani anyaga állt rendelkezésemre. Ezekből 3 késő szarmata és 45 kora avar régészeti mellékletekkel jellemezhető.

A három szarmata csontváz rendkívül töredékes megtartású, amelyből kettő nő (Adultus), egy pedig gyermek (Inf. I.). A területen dózerrel folyt földki-termelés következményeként a kora avar kori sírok csontanyaga is csak közepes megtartású. Ennek az anyagnak megtartási állapotát a kor és nem bontásában az 1. táblázat szemlélteti. A 45 sírből 19 (43%) jó megtartású, míg 26 (57%) töredékes. A férfiak száma 17 (38%), a nőké 22 (48%), a gyermeksíroké pedig 6 (14%).

* DR. LENGYEL IMRÉNEK a vizsgálat elvégzéséért ezúton is köszönetet mondok.

I. táblázat

Mélykút-Sáncdülő kora avar kori temető embertani anyaga
 Table 1. The skeletal material of the Early Avar Period from Mélykút-Sáncdülő

Az anyag jellege Characterization of the material		Inf. I.	Inf. II.	Juv.	Ad.	Mat.	Összesen Total
Jó megtartású (mért koponyák)	Férfi Male ...	—	—	—	5	6	11
	Nő Female ...	—	—	1	4	3	8
Well preserved (measured crania)	Összesen Total	—	—	1	9	9	19 (43%)
Töredékes (nem mérhető vagy rész- ben mért koponyák) Fragmentary (un- measured or partly measured crania)	Férfi Male ...	—	—	1	3	2	6
	Nő Female ...	—	—	2	7	5	14
	Meghatározatlan Undeterminable	2	4	—	—	—	6
	Összesen Total	2	4	3	10	7	26 (57%)
Együttvéve Sum-total		2 (4%)	4 (9%)	4 (9%)	19 (42%)	16 (36%)	45 (100%)

Az anyag metrikus és morfológiai elemzése

A metrikus és morfológiai elemzésnél MARTIN (1928) módszerét, az abszolút értékek vizsgálatánál HUG (1940) kategóriáit, a termet kiszámításánál pedig BACH (1965) és BREITINGER (1938) táblázatait használtam fel.

A három szarmata melléklettel rendelkező sír embertani anyaga metrikus vizsgálatra alkalmatlan, csupán néhány morfológiai jelleget lehetett megfigyelni: a 4. sír (3229) női (Ad.) koponyán kis mértékű lambdatáji lapultságot, a sátor alakú norma occipitalist, a széttartó állkapocságot, valamint a corpus mandibulae peremességét, mely mind a három váz (4. sír — 3229, nő, Ad.; 16 — 17. sír — 6844, Inf. I.; 29. sír — 6857, nő, Ad.) mandibuláján felismerhető.

A kora avar kori széria embertani jellemzése a következő. A férfiak agykoponyája rövid, keskeny, alacsony, jelzői alapján mesokran, metriokran és tapeinokran. A koponya alakja norma verticalisban ovoid, norma occipitalisban ház alakú. A protuberantia occipitalis externa leginkább 3-as fokozatú, a processus mastoideus közepesen fejlett. A homlok keskeny, metriometop, általában hajlott, de a domború alak is elég nagy számban előfordul. A glabella 3-as fokozatú. Arckoponyájuk közepesen széles, közepesen magas, illetőleg alacsony, jelzői szerint leptoprosop és mesen. A fossa canina leginkább 2. és 3. fokozatú, az alveolaris prognathia hiányzik vagy mérsékelt. A szemüreg hypsikonch és inkább szögletes alakú. Az orr leptorrhin, az orrhát közepesen kiemelkedő, az orrgyök egy esetben benyomott (25. sír), a spina nasalis anterior 3-as fokozatú.

A nők agykoponyája közepesen hosszú, közepesen széles és közepesen magas, jelzői alapján inkább mesokran, chamaekran, tapeinokran. A koponya alakja norma verticalisban ovoid, norma occipitalisban ház alakú, a protuberantia occipitalis externa 0-ás fokozatú, a processus mastoideus közepesen fejlett. A homlok közepesen széles, stenometop, de az eurymetopia aránya is jelentős. Lefutása általában domború. A glabella 1-es fokozatú. Arckoponyájuk köze-

pesen széles, közepesen magas, arcjelzőjük változatos, felsőarcjelző szerint mesen az uralkodó. A fossa canina 2-es fokozatú, alveolaris prognathia nem figyelhető meg. A szemüreg hypsikonch és szögletes alakú, az orr messorhin, az orrhát közepesen kiálló, a spina nasalis anterior általában 3-as fokozatú.

A felsoroltakon kívül más morfológiai jelek is figyelemre méltóak, pl. a körte alakú foramen occipitale magnum (3 esetben), a lambdatáji lapultság kúpos nyakszirttel összesen 12 esetben. Plagiocephal koponya (postmortalis) három egyennél fordult elő, peremes mandibulát is több esetben lehetett megfigyelni.

A férfiak termetátlaga 165 cm, a nőké 153 cm (közepes).

Taxonómiai elemzés

A széria metrikus és morfológiai elemzésének eredményei alapjául szolgáltak a taxonómiai meghatározásnak, amit LIPTÁK (1965) módszerét követve végeztem el. A 19 jó megtartású koponyából 17 koponya alkalmas erre a vizsgálatra, 11 férfi és 6 nő (2. táblázat, melyben az egyes taxonok felsorolása a *Lipták*-féle taxonómiai rendszert követi). A mélykúti anyag különböző taxonjainak definiálásától eltekintek, helyette LIPTÁK egyetemi tankönyvére (1969) és további taxonómiai munkáira (1962, 1963) hivatkozom, ahol az itt felismert taxonok részletes jellemzése megtalálható.

A feltárt terület egészét tekintve a vizsgált egyének közül 5 férfi (9., 21., 23., 33. és 37.) és 2 nő (22. és 34.) a *gracilis mediterrán* (m) rassz jellemző vonásait mutatja. Az *atlantomediterrán* (am), a *cromagnoid-B* (crB) és *nordoid* (n) taxon egy-egy esetben képviselt a férfiaknál (42., 51. és 26. sírok). A nők köré-

2. táblázat

Mélykút-Sáncdűlő kora avar kori temető taxonómiai elemzése
Table 2. The taxonomic analysis of the Early Avar Period from Mélykút-Sáncdűlő

Rasszok Races		Férfiak Males	Nők Females	Összesen Total
Mediterránok <i>Mediterraneans</i>	m	5	2	7
	am	1	—	1
	Összesen Total	6	2	8 (47%)
Nordoidok <i>Nordoids</i>		1	—	1 (6%)
Cromagnoidok <i>Cromagnoids</i>	crB	1	—	1
	crC	—	1	1
	Összesen Total	1	1	2 (12%)
Brachykránok <i>Brachycranics</i>	p	2	2	4
	a-x	—	1	1
	Összesen Total	2	3	5 (29%)
Mongolid (szinid) (<i>sinid</i>)		1	—	1 (6%)
Együttvéve Sum-total		11	6	17 (100%)

ben a *cromagnoid-C* (crC) és az *alpi* (a) rasszt (32. és 43. sírok) ugyancsak egy-egy esetben találhatjuk meg. Ezekhez viszonyítva a *pamíri* (p) típus jelentősebb szerepet játszik, összesen 4 egyén (2 férfi és 2 nő) váza mutatja e rassz jellemző vonásait (44. és 50. férfi sír, valamint a 36. és 38/a. női sírok). Az 1. fényképtábla a 44. sír koponyáját ábrázolja a pamíri rassz jellegzetességeivel.

Az europid nagy rasszhoz tartozó taxonokon kívül figyelemre méltó a mongolid nagy rasszba tartozó egyetlen *szinid* (s) típusúnak diagnosztizálható 25. sírszámú férfi koponya (2. tábla). E taxon részletes jellemzését szintén mellőzöm, helyette LIPTÁK (1959) mongolid rasszokra vonatkozó munkájára utalok.

A különböző taxonok és a régészeti mellékletek összevetése után kitűnt, hogy a *gracilis mediterrán* rassz előfordulása minden esetben szegényebb, a pamíri szegény vagy átlagos régészeti mellékletű sírokhoz kötődik, a *cromagnoid-C* és B, valamint a nordoid típusú egyének viszont gazdagabbak régészeti mellékletekben.*

Pathológiai elváltozások, anatómiai variációk és mesterséges beavatkozások nyomai

Paleopathológiai leletek értékelésével a magyar kutatók közül elsősorban NEMESKÉRI és munkatársai foglalkoztak (NEMESKÉRI—HARSÁNYI 1959). Ezek a leletek azonban nem avar koriak, hanem különböző régészeti korokból származnak.

Az üllői honfoglaló temető 21 csontváza közül egy esetben rachitist, több esetben spondylosist állapítottak meg. A szériából különösen a 14. sír jelentős, amelyen articularis és periarticularis exostosisokat, spondylosist lehetett felfedezni (NEMESKÉRI—GÁSPÁRDY 1954).

A fonyódi középkori temetőben elég nagy számban találtak pathológiás elváltozásokat. Ezek közül jelentős a spondylosis deformans, spondylarthrosis és arthrosis costovertebralis és az arthrosis deformans. Az osteoporosis és az osteomyelitis periostitis, a hydrocephalia és a skaphocephalia egy-egy esetben jelentkezett (DEZSŐ et al. 1963).

A Zalavár 9—11. sz.; Gáva-Piactér 10—11. sz.; Kérpusztá 10—11. sz.; Zalavár 11—12. sz.-i temetők együttes pathológiai vizsgálatát is elvégezték. Valamennyi temetőben a spondylosis deformans, spondylarthrosis, arthrosis deformans szerepel a legnagyobb százalékban. Ezen kívül kisebb esetszámban osteoporosis, spondylitis tbc., osteomyelitis, ankylosis vera, plagiokcephalia, myeloma multiplex fordult elő (NEMESKÉRI—HARSÁNYI 1959).

GÁSPÁRDY (1956) a győri római kori csontvázak paleopathológiai vizsgálatát végezte el. A csontok morfológiai megfigyelései alapján rámutat arra, hogy a gerincen számos degenerációs elváltozás van (spondylarthrosis, scoliosis), ugyanakkor a végtagizületeken aránylag kevés az elváltozás.

ÉRY munkáiban is találunk pathológiai értékelést, pl. a sárbogárdi 10. századi temető (1969) feldolgozása során, ahol a fejlődési rendellenességeken kívül fractura nyomát, arthrosis deformanst, spondylarthrosis et arthrosis costo-

* KŐHEGYI MIHÁLYNAK a régészeti dokumentáció rendelkezésemre bocsátásáért ezúton mondok köszönetet.

vertebralist, rachitist, osteomyelitist, myeloma multiplexet ismert fel. A káli 10. századi temető leleteinél fracturák, sérülések, osteomyelitis vagy ostitis nyomait írta le (ÉRY 1970).

Az avar korra vonatkozóan egy rövid összefoglalást BARTUCZ (1966) könyvében találunk. A szerző kb. 2000 lelet pathológiai értékelését végezte el, de ez a vizsgálat csak a koponyákra vonatkozik. A 2000 koponyából csak 44-et talált, melyen szembetűnő pathológiai jelenségeket lehetett megállapítani. Főleg fractura nyomát, bregma-sebeket (extra- és intercranialis traumák következtében therapeutikus célból) és más sérüléseket, kóros folyamatokat, osteoporosist, sinusitist, gumós-lacunás kimaródásokat talált. Megjegyzi, hogy ezek az elváltozások főleg férfiaknál jelentkeznek. Azt is megállapítja, hogy szorosabban vett pathológiai jelenségek nem fordultak elő nagy számban. Szerinte az avarság mint aránylag egészséges, edzett lovasnómád nép érkezett hazánk területére.

A mélykúti kora avar csontvázakon a morfológiailag észlelhető kóros elváltozások a következők.

Spondylosis (spondylitis chronica deformans), a csigolyák krónikus arthrositát idősebb korú férfiaknál és nőknél egyaránt — a háti és ágyékcsigolyákon — összesen kilenc esetben lehetett megfigyelni (3. tábla).

Arthrosis deformans két férfi csontjain exostosis-szerű nyúlványok kíséretében látható. Az egyik esetben egyidejűleg a bal articulatio humerinél, valamint az acromioclavicularisnál figyelhető meg. A másik esetben szintén a bal articulatio acromioclavicularisban észlelhető, de a bal articulatio tibiofibularisban is észrevehető.

A 25. sír bal femurjának distalis végén *osteophytát*, az 51. sír jobb claviculájának extremitas sternalisán pedig erős callusképződéssel együttjáró *fractura* nyomát észleltem.

Két női sír csontanyaga *osteoporotikus*, amit idősebb kori csonttrikulásként lehet felfogni.

Ezekon kívül egy esetben *osteoklastomát* és egy esetben *osteomyelitist* feltételeztem, amelyeket azonban a röntgenfelvétel nem igazolt.

A BROTHWELL (1968) által leírt 10 *anatómiai variáció* gyakoriságát is megfigyeltem, azonban részletezése és más szériákkal való összehasonlítása — ilyen kis széria esetében — nem lenne célszerű. Ugyanakkor a 44. és az 50. sírok koponyájának pterion variációja külön figyelmet érdemel. A koponyák mindkét oldalán fellépő, BROTHWELL által nem említett anomália *processus temporalis ossis sphenoidalis*. A pteriontáj jellegzetes H alakja eltűnik, a sphenoidale nagy szárnyának egy processusa az os temporale felé irányul. A sutura squamalis és a sutura sphenosquamalis lefutása megközelítően egyenes; a squama felső része rendkívül vastag (4. tábla a).

RATKÓCZY (1959) nyomán az anatómiai variációkhoz soroltam a vázcsontokon megfigyelhető *sacralisatiót*. REGÖLY-MÉREI (1962) szerint a fejlődési rendellenességekhez pedig a *sacrum bifidum (caudalis)* jelenségét. Mindkét jelenség főleg nőknél fordult elő.

A *processus supracondyloideum* atavisztikus jelleg (MARTIN 1928), a humerus distalis végén 3 férfinél fordult elő; a *perforatio fossae olecrani humerit*, vagy ahogy WELLS (1965) nevezi, *epitrochlearis forament* egy férfinél és három nőnél figyeltem meg.

A 25. sír koponyájának *foramen occipitale magnum peremén mesterséges beavatkozás nyomai* láthatók (4. tábla b). A hazai kutatók közül KISZELY I.

(1970) foglalkozott ezzel a ritka jelenséggel, és a beavatkozás okait kutatva a következő megállapításokra jut.

1. Olyan kultusz eredménye, amely a meghalt agyának elfogyasztására irányul. Ebben az esetben a foramen occipitale magnum körüli beavatkozás nagy, széle nagyobb területen beszakított.

2. Gyógyító célból végezték, feltételezve, hogy az illető valamilyen mozgásszervi megbetegedésben szenvedett.

3. Mágikus, népi szokás, amely különböző betegségek elhárítására irányult (pl. epilepszia). A meghalt egyénnek — aki életében ebben a betegségben szenvedett — foramen magnum körüli régiójából csontdarabot véve vagy azt megőrölve, a hasonló betegség megelőzésére használták „gyógyszerként”.

A beavatkozások egyik központja Kelet-Ázsia. A magyarországi leletek — az eddig megvizsgált koponyák alapján — 10. századiak, bár utóbb KISZELY felfedezett egy további mesterséges beavatkozást a dóri, avar korból származó koponyán is. Szerinte ez a beavatkozás ugyanolyan formát mutat, mint a Kirgiziából származó leletek. A mélykúti temető 25. sírjának foramen magnum körüli „trepanációját” finoman fogazott szerszámmal végezheték. Az így keletkezett bevágás körkörös, amely érinti a condylusokat is. A levágott rész csak 3–4 mm-el nagyobbíthatta meg a foramen eredeti nagyságát. A keletkezett, jól elkülönülő barázdák a foramen szélére merőlegesek, makroszkopikusan is láthatók, így a beavatkozást postmortáisan végezheték. A régészeti dokumentáció szerint a sír bolygatott, így az eltemetés módja nem rekonstruálható. Mellékletekben aránylag gazdag, és taxonómiaileg a feltárt temető egyetlen mongolid típusú csontváza. Miután a vázcsontokon semmiféle olyan elváltozás nincs, ami mozgásszervi megbetegedésre utalna, az atlas és az epistropheus anatómiaileg ép formában látható, az egészen kicsi és szabályos, a foramen szélét erősen követő bevágás kizárja az agykultuszt és az állatoktól eredő sérülést. Megítélésem szerint a beavatkozást mágikus célból, postmortáisan végezheték.

A 37. sír férfi foramen magnumán szintén felfedezhetünk egy hasonló jellegű beavatkozást, amely csak a condylusok szélén látható. Az ásatási napló alapján a sír bolygatatlan.

KISZELY I. volt szíves rendelkezésemre bocsátani a dóri koponya mesterségesen megnagyobbított foramenjéről készült fényképfelvételét. A dóri lelet morfológiai képe azonban teljesen eltér a mélykúti 25. sír koponyájától.

A feldolgozott anyag értékelése

Lengyel Imrének a temetkezés relatív időrendűségére vonatkozó vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a szarmata néptöredék megérte az avarok bejövetelét, mivel a legkésőbbben eltemetett szarmaták és a legkorábban eltemetett kora avarok kronológiailag egyidősek. Ezen elmélet szerint a régészeti datálás kisebb finomításra szorul.

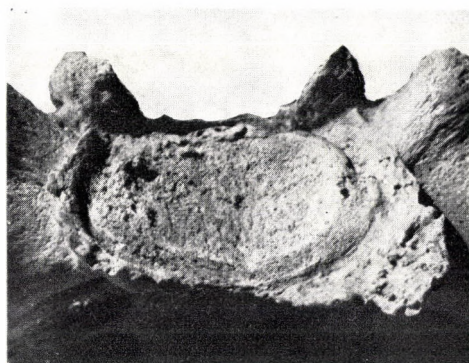
Említésre méltó PÁRDU CZ (1959) munkája, mely szerint a hun kori etnikai csoportok Kaukázus mellékéről való vándorlása a szarmata törzsszövetség állományán belül vagy attól függetlenül történhetett. TÓTH (1970) nagy figyelmet szentel a magyarországi szarmata leleteknek. Zagyvarékas, Bágyog, Nagypall II. és Kékesd temetőkből származó avar kori koponyák jelentős hasonlósága fedezhető fel az Ázsiából származó koponyákkal az arckoponya hori-



Mélykút-Sáncdűlő, kora avar 44. sír — férfi, pamiri (p)
Mélykút-Sáncdűlő, Early Avar Period Grave 44 — male, pamirian race (p)



Mélykút-Sáncdülő, kora avar 25. sír — férfi, szinid (s)
Mélykút-Sáncdülő, Early Avar Period Grave 25 — male, sinid (s)



Mélykút-Sáncdűlő, kora avar 32. sír — spondylosis
Mélykút-Sáncdűlő, Early Avar Period Grave 32 — spondylosis



a) Mélykút-Sáncdűlő, kora avar 44. sír — Processus temporalis ossis sphenoidalis
 a) Mélykút-Sáncdűlő, Early Avar Period Grave 44 — Processus temporalis ossis sphenoidalis



b) Mélykút-Sáncdűlő, kora avar 25. sír — Mesterséges beavatkozás a foramen occipitale magnumon
 b) Mélykút-Sáncdűlő, Early Avar Period Grave 25 — The artificial mutilation of the foramen occipitale magnum

zontalis profilozottsága szempontjából. A váchartyáni, győri és cecei temetőkből származó koponyák pedig — ugyanezen az alapon — Nyugat-Kazahsztán szarmatáival mutatnak hasonlóságot.

Miután a mélykúti kora avar sírok kis esetszámúak, a szarmata sírok ember-tani anyaga rendkívül töredékes, így a közöttük levő kapcsolatot bizonyítani nem tudjuk.

A taxonómiai analízis szerint a brachykran embertani komponens, ezen belül a pamíri rassz a terület déli részén, a szarmata síroktól távolabb került elő; másrészt a kora avar sírok mellett a szarmaták tájolásával megegyező gyermeksír helyezkedett el; — ezek a jelenségek megengedik a szarmata hatás feltételezését, ha figyelembe vesszük, hogy a szarmaták taxonómiai komponensében a pamíri rassz jelentős szerepet játszik (BARTUCZ 1961, LIPTÁK 1959a).

A temetőterkép alapján 2 nagycsalád biztosan szétválasztható. A családi temetkezést és a családokon belüli genetikai kapcsolatokat egyrészt a *Lengyel Imre* által végzett vércsoport-meghatározással, másrészt az egyes egyéneknél fellépő különböző morfológiai jellegekkel rekonstruálhatjuk, pl. az egymás mellett elhelyezkedő 44. és 50. sír esetében. Mind a kettő pamíri típusú, és mind a kettőnél az ún. processus temporalis ossis sphenoidalis található, igen valószínű, hogy származási kapcsolatban állnak egymással. A két nagycsalád feltételezése — amelynek sírjai ÉNy-DK irányban helyezkednek el nagyjából két egymástól jól elkülöníthető vonal mentén —, valamint az avar kori temetőn belüli rokonsági kapcsolatok értékelése külön dolgozat tárgyát képezi (FARKAS—LENGYEL—MARCSIK, sajtó alatt).

A Mélykút-sáncdűlői kora avar széria embertani összképe — elsősorban taxonómiai komponensei alapján — különbözik a Duna—Tisza közének eddig feldolgozott avar kori populációitól, pl. a keceli, homokmégyi szériáktól (LIPTÁK 1954, 1956). Ezeket a temetőket a régészek azonban a VIII. századba helyezik. Ugyanakkor megegyezést mutat a földrajzilag közel eső Sükösd-ságodi (KÓHEGYI—MARCSIK, sajtó alatt) temető népességével, mely átmenetet képez a kora és a késő avarkor között. Mindkét temetőben megfigyelhetjük, hogy a szinid típus csak egy-egy esetben van képviselve — tehát a temetők európai jellegűek —, a *gracilis mediterrán* a szegényebb mellékletű, míg a *nordoid* és a *cromagnoid-C* a gazdagabb mellékletű sírokban fordul elő.

Összefoglalás

Mélykút-Sáncdűlő területén végzett leletmentő ásás összesen 54 sír feltárását eredményezte. A legtöbb sír (45) kora avar mellékleteket tartalmazott, de a terület északi részén szarmata mellékletek (9 sír) is előkerültek. *Lengyel Imre* vizsgálata alapján a kora avar mellékletű sírok egy része kronológiailag egyidős a szarmata sírokkal. A Mélykút-sáncdűlői temető embertani anyagát a JATE (Szeged) Embertani Intézete őrzi. A feldolgozásra bekerült három szarmata csontváz rendkívül töredékes, a kora avar közepes megtartású; ezekből 17 a férfiak, 22 a nők és 6 a gyermekek száma.

A metrikus vizsgálat alapján a széria egészére vonatkozóan a mesokrania, chamaekrania, metriokrania, a homlokra a stenometopia; az arckoponyára a meso- és leptoprosopia, a felsőarcra a mesen, a szemüregre a hypsikonchia, az orra a leptorrhinia a jellemző. Mindkét nem termete közepes (férfiak 165 cm, a nők 153 cm magasak átlagban).

A taxonómiai elemzés szerint a gracilis mediterrán és a pamíri rassz előfordulása jelentős. Egy esetben a mongolid nagyrasz is képviselve volt.

Pathológiai elváltozások közül a spondylosist és az arthrosis deformans lehetett megfigyelni. A 25. sír foramen occipitale magnumán mesterséges beavatkozás nyomai láthatók, amelyet minden valószínűség szerint mágikus célból, postmortalisán végeztek.

A temető összképének embertani adatai megegyezést mutatnak a Sükösd-sági temetővel, elsősorban a taxonómiai elemzés alapján.

A mélykúti széria kis száma, embertani anyagának töredékes, illetve közepes megtartási állapota miatt a biztos, messzemenő következtetések levonását nem teszi lehetővé, feldolgozása azonban egy adalék a szarmatáknak az avar korban való továbbélése, valamint az avar kori népesség további megismerése kérdéséhez.

*

(A Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának 1971. május 10-i szakülésén elhangzott előadás; közlésre beérkezett 1971. június 7-én.)

IRODALOM

- BACH, H. (1965): Zur Berechnung der Körperhöhe aus den Gliedmassenknochen weiblicher Skelette. — *Anthr. Anzeiger*. 29; 12–21.
- BARTUCZ, L. (1961): Anthropologische Beiträge zur I. und II. Periode der Sarmatenzeit in Ungarn. — *Acta Arch. Hung.* 13; 157–229.
- (1966): *A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek (Paleopathologia III)*. — Országos Orvostörténeti Könyvtár és Medicina Kiadó, Budapest.
- BREITINGER, E. (1938): Zur Berechnung der Körperhöhe aus den langen Gliedmassenknochen. *Anthr. Anzeiger*. 14; 249–274.
- BROTHWELL, D. R. (1968): *The Skeletal Biology of Earlier Human Populations*. — Pergamon Press. Oxford.
- DEZSŐ, GY.—K. ÉRY, K.—HARSÁNYI, L.—HUSZÁR, GY.—NEMESKÉRI, J.—NOZDROVICZKY, S.—THOMA, A.—TÓTH, T.—WENCER, S. (1963): Die spätmittelalterliche Bevölkerung von Fonyód. — *Anthr. Hung.* 6; 1–166.
- ÉRY, K. (1969): Reconstruction of the tenth century population of Sárbogárd on the basis of archaeological and anthropological data. — *Alba Regia*, 8–9; 93–147.
- (1970): Anthropological studies on a tenth century population at Kál, Hungary. — *Anthr. Hung.* 9; 9–62.
- FARKAS, GY.—LENCYEL, I.—MARCSIK, A. (1972): Supposition of genetic connections between the finds of the cemetery at Mélykút-Sáncdűlő (Southern Hungary) on the basis of blood grouping ABO. — *Acta Biol. Szeged*. 18;
- GÁSPÁRDY, G. (1956): Győrben feltárt késő római kori csontvázleletek paleopathológiai vizsgálata. — *Anthrop. Közl.* 4; 15–24.
- HUG, E. (1940): Die Schädel der frühmittelalterlichen Gräber aus dem solothurnischen Aargau in ihrer Stellung zur Reihengräberbevölkerung Mitteleuropas. — *Z. Morph. Anthrop.* 38; 359–528.
- KISZELY, I. (1970): On the peculiar custom of the artificial mutilation of the foramen occipitale magnum. — *Acta Arch. Hung.* 22; 301–321.
- KŐHEGYI, M. (1960): Mélykút-Sáncdűlő (in: *Archäologische Forschungen im Jahre 1959. Römerzeit. B. Grosse Ungarischen Tiefebene*). — *Arch. Ért.* 87; 236.
- (1969): Mélykút-Sáncdűlő (in: *Archäologische Forschungen im Jahre 1968. Römerzeitliches Barbaricum*). — *Arch. Ért.* 96; 258.
- —MARCSIK, A. (sajtó alatt): The Avar-age cemetery at Sükösd. — *Acta Ant. et Arch.* 14;
- LIPTÁK, P. (1954): Kecel-környéki avarok. — *Biol. Közl.* 2; 159–180.
- (1956): Homokméggy-Halom avar kori népessége — *Biol. Közl.* 4; 25–42.
- (1959): The „Avar Period” Mongoloids in Hungary. — *Acta Arch. Hung.* 10; 251–279

- LIPTÁK, P. (1959a): Anthropologische Funde von Ócsa aus der Sarmatenzeit. — *Folia Arch.* 11; 91–94.
- (1962): *Homo sapiens* — species collectiva. — *Anthrop. Közl.* 6; 17–27.
- (1963): Einige Fragen der Anthropotaxonomie. — *Anthropos* 15; 149–154. Praha.
- (1965): On the taxonomic method in paleoanthropology (historical anthropology). — *Acta Biol. Szeged.* 11; 169–183.
- (1969): *Embertan és emberszármazástan.* — Tankönyvkiadó, Budapest.
- MARTIN, R. (1928): *Lehrbuch der Anthropologie.* (II. Aufl.) — Jena.
- NEMESKÉRI, J. — GÁSPÁRDY, G. (1954): Megjegyzések a magyar őstörténet embertani vonatkozásaihoz. Az üllői és egri honfoglaláskori temetők embertani vizsgálata. — *Ann. Hist.-nat. Mus. Nat. Hung.* 5; 485–526.
- — HARSÁNYI, L. (1959): Die Bedeutung paläopathologischer Untersuchungen für die historische Anthropologie. — *Homo.* 10; 203–226.
- PÁRDUCZ, M. (1959): Archäologische Beiträge zur Geschichte der Hunnenzeit in Ungarn. — *Acta Arch. Hung.* 11; 310–398.
- RATKÓCZY, N. (1959): *Radiologia.* — Medicina, Budapest.
- REGÖLY-MÉREI, GY. (1962): *Az ősemberi és későbbi emberi maradványok rendszeres kórbonctana (Paleopathologia II.).* — Medicina, Budapest.
- TÓTH, T. (1970): Ob udelnom vesze mongoloidnih elementov v naszelonii avarszkogo kaganata (in: T. TÓTH—B. V. FIRSTSTEIN: *Antropologiceszkije dannije k voproszu o velikom perezelenii narodov avaru i szarmatü.*) — Akademiya Nauk. SSSR. Leningrád.
- WELLS, C. (1965): *Bones, bodies and disease.* — Thames and Hudson, London.

ANTHROPOLOGICAL INVESTIGATION OF A CEMETERY AT MÉLYKÚT FROM THE AVAR PERIOD

by *A. Marcsik*

(Summary)

The excavation of the cemetery situated at Mélykút-Sáncdűlő (Moundlane) in the southern part of the territory between the Danube and Tisza started in 1959 and kept on in 1968. There were unearthed together 57 graves. The materials of 48 graves have been available for me for being elaborated, 3 of which have contained late Sarmatic and 45 of them early-Avar grave furniture. The Sarmatic graves were determined by *M. Kőhegyi* as belonging to centuries IV–Vth, the Avar graves, however, to century VIIth. According to the investigations concerning the relative chronology of interment, carried out by *I. Lengyel*, the Sarmatian population fragment lived to see the Avar conquest.

19 of the 45 graves have been in a good state of preservation, 26 of them fragmentary. The number of males is 17, that of females 22, and that of child-graves 6 (Table 1).

As a result of the taxonomical analysis (Table 2), the individuals investigated show in the highest percentage the features of gracil Mediterranean race, but the occurrence of Pamirian race is significant, as well (Plate 1). The sinid taxon, belonging to the Mongoloid group, occurred in not more than one case (Plate 2).

From among the pathological lesions, the incidence of spondylosis (Plate 3) and of arthrosis deformans is important. On the crania of graves 44 and 50, a processus temporalis ossis sphenoidalis (Plate 4a), not mentioned by *BROTHWELL*, is to be seen. In the foramen occipitale magnum of the cranium of grave 25, the trace of an artificial intervention can be observed (Plate 4b). The incision is cyclical, touching the condyles, as well. The part excised may have increased the original size of foramen 3–4 mm or so. The furrows originated and well-separated are perpendicular to the rim of foramen, seen even macroscopically; the intervention may have been performed, therefore, postmortally.

The anthropological data of the general aspect of the early-Avar series at Mélykút-Sáncdűlő are showing some correspondence to those of the geographically adjacent cemetery at Sükösd-Ságod, occupying an intermediate position between the early- and late-Avar Period.

A szerző címe: DR. MARCSIK ANTÓNIA
Author's address: Szeged, Táncsics M. u. 2.

